

Csintalan Katalin

A diákszlengről



AZ IPSE KINYÍRTA A FICKÓT

Mi a közös egy beszélni tanuló gyermek és egy serdülő között? Pszichológusok és nyelvészek egybehangzó válasza szerint: a nyelvhasználatuk. A kisgyermek fantáziája színes, csapongó, ami nyelvhasználatukban is megjelenik: gyakran teremtenek új szavakat, kifejezéseket, képesek versikéket, mondókákat, dalocskákat kitalálni-rögtönözni. Kisiskolás korban az iskola „megtanít” mindenkit a helyes nyelvhasználatra: egy elképzelt átlaghoz igazított szabályok elsajátítását követelik meg, az ezektől való eltérést pedig „büntetik”. A köznyelv megismerése és elsajátítása valóban fontos, viszont ebben a folyamatban háttérbe szorul a diákok kreativitása, nyelvteremtő erejük csökken. Az elfojtott fantázia azonban egy későbbi életszakaszban újra felszínre tör – serdülőkorban. Játékos, szellemes, humoros, érzelmekkel túlfűtött nyelvet hoznak létre a diákok. Míg egy gyermek azért hoz létre új szavakat, mert esetleg az adott szót, kifejezést nem ismeri, addig a serdülőket az elkülönülési szándék hajtja, nem akarják, hogy a csoportjukba nem tartozó személyek megértsék, mit mondanak, vagy csupán ki akarnak tűnni, lázadni a nyelvükkel is.

A felnőttek is észreveszik, hogy a fiatalok beszéde eltér a megszokott köznyelvi beszédétől. A serdülők a diákévek alatt alakítják ki saját nyelvhasználatukat, amelyben a csoport minden tagja aktívan részt vesz. Ahogy viselkedésükben, öltözködésükben, ízlésükben meghatározó barátaik véleménye, nyelvhasználati szokásaikat is a baráti vélemények határozzák meg. Az önmagukat szellemesnek tartó fiatalok nem várják el, hogy mondásaik szállóigévé váljanak, és megtapsolják őket egy-egy szellemes mondat után. Azt szeretnék elérni, hogy az általuk mondottak természetesen legyenek, természetes legyen az a tény, hogy belőlük dőlnek a humoros kifejezések. S ugyanígy cselekszik a hallgatóság is. Az először hallott ki-

fejezést nem ujjongva fogadják, hanem teljesen higgadtan, s azt a látszatot keltik, hogy egy hasonló humoros mondatot ők is bármikor képesek kitalálni.

A fiataloknak ezt a sajátos nyelvhasználatát hívjuk diákszlengnek. A diákszleng a szleng egy sajátos formája, amelyet – értelemszerűen – a diákok használnak. De mi is a szleng? A szleng definiálása nehézségeket okoz tudományos berkekben. A szleng az a jelenség, amit mindenki ismer, mindenki tudja, mi az, de senki nem tudja a definícióját. S ez nyelvész körökben is így van. Szinte minden szlenggel foglalkozó nyelvész megalkotta a saját meghatározását, amelynek a szemszögéből a szlengre tekint. Általában a csoportnyelvek közt említik meg a jassz nyelv, az argó, a tolvaj nyelv, fattyú nyelv mellett, amelyek egymás szinonimáinak is tekinthetők. Manapság a leginkább elfogadott nézet szerint a szleng olyan csoportnyelv (szociolektus), mely kis létszámú, sok időt együtt töltő, azonos foglalkozású vagy érdeklődési körű csoportokban születik, és fontos társas szerepet tölt be ezekben a közösségekben: erősíti az összetartozás érzését, és elkülöníti az adott közösséget a többitől. A csoportnyelvek jelentős része az alvilághoz kapcsolódik, a bűnözők nyelve közvetve vagy közvetlenül. Ezzel szemben a diákok nyelve indítékában és céljában is eltér tőlük. Erre ugyanis a humor, játékoság, szellemesség jellemző. Köre nem terjed túl az iskolások csoportján – sok esetben még iskolákon belül sincs átfedés. Az ifjúság nyelve abban is különbözik a többi csoportnyelvtől, hogy az ifjúság folyamatosan cserélődik. Kis mértékben átadják a következő évfolyamoknak a saját szókészletüket, de mindenki újakat is talál ki, ezért sokkal gyorsabb a nyelvhasználatban megfigyelhető változás, mint a többi csoportnyelvben. Központi mozgatója ennek a rétegnek a középiskolás korosztály, az alap- és főiskolások tőlük veszik át

a kifejezéseket és teszik magukévá. Amilyen gyorsan terjed az ifjúság nyelve, olyan gyorsan változik is. Ennek két oka van: 1. Az új kifejezéseket nagyon sokat használják, épp emiatt gyorsan elavulnak, s újak lépnek a helyükbe. Az idő múlásával egy-egy botrányos, érzelmeiket felkavaró szó megszeli, a legkedveltebb, legszellemezebb szó fénye is megkopik. 2. A csoportnyelv eredetében titkos nyelv. Sajátos szavaival az a célja, hogy a be nem avatottak ne értsék meg. Mivel a szlengszavak nagyon expresszívok, könnyen meggyökereznek más nyelvi szinteken is, a társalgási nyelvben, a köz- és irodalmi nyelvben egyaránt. A másik nyelvi rétegben való meggyökerezés pillanatában azonban megszűnnek szlengszavak lenni. Az ifjúság nyelvteremtésének az egyik oka az, hogy elkülönüljenek a felnőttektől, ezért azok a szavak, amelyeket már a felnőttek is értenek (esetleg használnak), már értéktelenek a fiatalok számára.

Fontos hangsúlyozni, hogy ez a nyelvi elkülönülés nemcsak a mai fiatalok jellemzője. A nyelvészek régóta tudomásul veszik, hogy létezik ez a sajátos nyelvi forma. Ezzel ellentétben a Nyelvművelő kézikönyv szerint az ifjúsági nyelv tipikusan 20. századi jelenség, a 60-as évektől egyre több cikk születik róla. Az ifjúság nyelvének feltérképezése azonban nagyon nehéz feladat. Ennek több oka is van: a diákszleng gyűjtésével általában felnőttek foglalkoznak, akiknek bizony nehéz a fiatalok közt elvegyülni és a tényleges szlengszavakat összegyűjteni. Csak azt tudhatják meg, amit az ifjúság láttatni enged. Manapság létezik ún. elit gárda, amelynek képviselői nem kurtólik ki felnőttek felé az általuk kitalált sajátos szavakat, tőlük nem lehet anyagot gyűjteni egy nyelvészeti kutatáshoz, ők a fiatalság körében az igazán nagymenők. A másik nehézség a megszerzett információk rendszerbe foglalásában rejlik. A diákszleng lényege ugyanis a változatosság, meghökkentés, újszerűség. Ez a nyelvi forma állandóan változik, és ezt nehéz visszaadni egy tudományos rendszer segítségével. Az is gondot okoz, hogy a szlengnek ritkán van írott formája, csupán néhány irodalmi alkotásban jelenik meg.

A diákszleng anyagának legnagyobb része a köznyelvből származik, más hanglejtéssel mondják ki, vagy más jelentést társítanak egyes kifejezésekhez, s ezzel szlengszavakká válnak: „fej” (személy), „mankó” (láb), „fazon” (férfi), „gereblye” (fésű), „megfújás” (lopás). Nagyon sok az idegen nyelvekből átvett kifejezés. Sok cigány eredetű szó került az ifjúság nyelvembe: „csávó”, „gádzsó” (fiú), „csaj”, „bula” (lány), „lóvé” (pénz), „csór” (lop), „csóró” (szegény). Szlovák eredetű szavak például a „kracsni”, „kracsmi” (kocsma), „krapek”, „klapci” (fiú). Német eredetű a „staub” (cigaretta a „stab” bot, pálcica jelentésű szóból). A közkedvelt, és a diákszlengen már túllépett szavunk a barát jelentésű „haver” héber-jiddis eredetű. Ugyancsak héber eredetű a „jattol”, a héber „jatt” (kéz) szóból. Az angol világnyelvvé válásával egyre több angol szó kerül be a diákszlengbe: köszönési formák: Hi!, Bye- bye!; más kifejezések: „oké”, „baby”, „lady”, „sorry”. Ugyanakkor megmagyarosodási folyamat is megfigyelhető: a csinos lány „jó kis bőr”, a szem „kukucsálól”, a „hantál” és „dumál” szavak mellett megjelent a „szövegel” is, nem „csór”, aki lop, hanem „megcsap”, „megfúj”, már nem „megpucol”, aki gyorsan elmegy, hanem „lekopik”, „elhúzza a csíkot”, „felszívódik”. Azokon a területeken, ahol a lakosság nyelvében nem található tájnyelvi kifejezés, népnyelvi kifejezéseket vagy kiejtést is átvésznek – ennek azonban csupán ott van hatása, ahol ez a nyelvi réteg eredetileg nincs jelen. A művészetekre és tudományokra fogékonyabb diákok gyakran vesznek át az irodalomból archaikus kifejezéseket, ill. más tanórákon megtanult kifejezéseket ruháznak fel sajátos jelentéstartalommal. Jellemző az is, hogy az előző generáció szlengszavait veszik át (mintegy megöröklik) – azonban ezek az átvételek sok esetben jelentésváltozáson mennek keresztül. Jelenleg is használatos örökség például: „Apád nem üveges, nem vagy átlátszó”, „tyúk”





(nő), „fejes” (főnök), „dohány” (pénz). A ragadványnevek választásában gyakran az aktuális TV- és filmélmények játszanak közre. A felsorolt forrásokon kívül saját kútfőből is táplálkozik az ifjúság nyelve, anyagának jelentős részét az ifjúság maga alkotja – ez a legértékesebb része diákszlengnek: „sokgombos” (tisztelendő úr), „szórmotor” (ló), „szúnyogcsődör” (sovány ember), „levesfúvóka” (száj), „bunkofon” (telefon). Gyakori a kicsinyítő képzők segítségével alkotott szavak: „tasi” (táska), „töri” (történelem), „cerka” (ceruza). Az ifjúságra jellemző a rögtönző képesség, a gúnyolódás, cinizmus, a felnőttek kipellengérezése, gyakran saját gátlásait leplezik a humoros, túlzó kifejezésekkel, trágár, durva kifejezéseket is gyakran használnak. Ez utóbbiakat azonban nem trágárságuk, erkölcsi romlottságuk miatt használják a diákok, csak nyomatékosítás céljából. Néha azonban durva kifejezések helyett inkább körülírnak, ezzel is enyhítik mondandójukat: „Azzal szemétkedj, aki először húzta rád a kisinget!” Ez nem olyan durva, mintha azt mondanák: „Anyáddal szemétkedj!” A kielégítetlen nemi vágyra utal, hogy rengeteg nemiséggel kapcsolatos kifejezésük van. Ezeket részben szégyellik is, ezért igyekeznek minél durvábban és cinikusabban, közömbösen beszélni a szexről: például a férfi nemi szerv „antenna”, „fűrő”, „bráner”, „brokefeller”, „broki”.

A nyelvészek elsősorban a nyelvfejlődés és a nyelvi rétegek megismerését tartják fontosnak a diákszleng vizsgálatakor. Pszichológusok, szociológusok a diákok lélektani rezdüléseiről, a tanárok diákjairól, szülők gyermekeikről, felnőttek a fiatalokról szerezhetnek információkat a szlengen keresztül. Ezért fontos, hogy a diákok nyelvét ne felszínesen ítéljük meg (ahogy azt teszi sok felnőtt), hanem vizsgáljuk meg alaposabban, mélyebben. Ezen nyelvváltozaton keresztül ismerhetjük meg a társadalom fiataljait.

Hogyan viszonyuljunk mi, felnőttek és tanárok, a diákszlenghez? Erre a kérdésre már sokan válaszoltak. Vannak, akik elítélik ezt a nyelvváltozatot, és gyökeresen szeretnék kiírtani. Mások viszont látják a szleng pozitív nyelvteremtő erejét, és teljes mértékben támogatják a szleng használatát. Természetesen, mint majdnem mindenben, az igazság most is középen van. Hisz a szleng nyelvteremtő ereje valóban pozitívan befolyásolja nyelvünk életét, azonban mégsem helyes minden körülmény közt ezt a nyelvváltozatot használni, úgymond mindennek megvan a helye és ideje.

Első pedagógiai tapasztalataim a diákok sajátos nyelvhasználatához kötődnek. A Toldi tanításánál én is vért izzadtam a diákjaimmal együtt egy-egy ének szövegének értelmezésekor és interpretálásakor, amelyekhez hosszú órákra volt szükség, és a trópusokhoz, irodalomelméleti tudnivalókhöz nem jutottunk el. Aztán gondoltam egy merészet, és megpróbálkoztam az ő nyelvükön keresztül közlelni. A szövegértelmezéssel továbbra is gondok voltak, de mikor nem tartalmat kellett elmondaniuk, hanem egy horrorfilmet készíteni, amiben „az ipse kinyírta a fickót”, felpezsdültek az órák, a diákok élvezték a feladatokat, és ami számomra a legnagyobb öröm volt, az év végi ismétlésnél emlékeztek a Toldi szinte legapróbb részleteire is.

Befejezésként néhány elgondolkodtató költői kérdés: Elvárhatjuk-e gyermekeinktől, hogy megnyíljanak előttünk, elmesélik az élményeiket, ha állandóan kijavítjuk, rossznak minősítjük sajátos nyelvhasználatukat? Elvárhatjuk-e a diákoktól, hogy néhány perc alatt felnöjjenek egy adott történelmi vagy irodalmi témához, és ahhoz „illő” stílusban beszéljenek? S ha ezt nem tudják, megítélhetjük-e őket pusztán nyelvhasználatuk miatt? Elvárhatjuk-e, hogy XVI–XIX. századi szövegeket megértsenek a tanulók, és még szeretettel is beszéljenek róla? Érdekl-e ez a diákokat, motiválhatók-e?